

УДК 341.225.5:343.5

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2020.38.204144>

Л. С. Кучанська, канд. юрид. наук, завідувачка криміналістичної лабораторії
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Економіко-правовий факультет
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: kuchanskaya.larisa@gmail.com

ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 298 КК УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню визначення об'єктів підводної культурної спадщини як предмет злочину, передбаченого статтею 298 КК України. Здійснено огляд сучасних проблем кваліфікації цього злочину проти моральності. Робиться висновок про необхідність удосконалення кримінального законодавства України та судової практики щодо знищення, руйнування або пошкодження об'єктів підводної культурної спадщини.

Ключові слова: кримінальне право, злочини проти моральності, предмет злочину, підводна культурна спадщина.

Постановка проблеми. Стаття 298 КК України передбачає кримінальну відповідальність за незаконне проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єкті археологічної спадщини (ч. 1 ст. 298 КК України) та умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини чи їх частин (ч. 2 ст. 298 КК України). Визначення такого феномену як культурна спадщина і пов'язаного з ним кола термінів, зокрема, підводна культурна спадщина, представляється таким же складним, як і визначення феномена самої культури. Розмаїтість термінів і характеристик, як правило, пов'язане з тими цілями і завданнями, які стоять перед дослідниками-теоретиками або фахівцями-практиками. Усяка наукова дисципліна може відбутися тільки в тому випадку, коли оперує єдиним понятійним апаратом [1, с. 125]. Необхідність узгодження вітчизняної правової бази з міжнародною термінологічною практикою і визначає актуальність представленої статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кримінально-правове вивчення злочинних посягань на об'єкти підводної культурної спадщини в Україні не стало предметом спеціального дослідження. Різні аспекти зазначеної проблематики досліджувались вітчизняними фахівцями, зокрема у роботах А. С. Баєва, С. М. Бабуріна, Н. А. Беляєва, Ю. В. Бауліна, Л. В. Багрій-Шахматова, Н. О. Бондаренко, М. С. Буроменського, Д. А. Гавриліна, С. П. Головатого, І. В. Дмитриченко, Є. В. Додіна, М. Д. Дурманова, А. Е. Жалинського, Н. А. Зелінської, С. О. Загороднюк, Б. М. Клименко, І. Д. Козочкіна, О. Р. Колоджкіна, А. А. Музики, М. Г. Мельникова, О. І. Моїсеєва, І. І. Карпеця, Т. Р. Короткого, Ф. Мартенса, В. М. Прусса, В. Редстада, Г. Г. Середи, М. С. Таганцева, І. Є. Тарханова, О. М. Траїніна, В. О. Тулякова, М. І. Хавронюка, М. Д. Шаргородського, М. Яніса та інших. Але відсутні комплексні кримінально-правові дослідження кримінальної відповідальності за такі злочини, що вказує на необхідність детального дослідження зазначеної проблеми.

Метою статті є подальша теоретична розробка теми кримінально-правової охорони підводної культурної спадщини з урахуванням сучасних досягнень науки міжнародного та кримінального права.

Виклад основного матеріалу. З точки зору суспільного впливу об'єкти культурної спадщини є складовою частиною морального виховання нових поколінь, виступають як джерела матеріальної культури, охорона яких є показником розвитку відповідних державно-правових інститутів, а також ставлення суспільства до охоронюваних морально-етичних цінностей. Втрати будь-якої частини культурної спадщини, безумовно, нега-

тивно впливає на моральні засади суспільства в частині ставлення до таких об'єктів, веде до духовного зuboжіння, деформації історичної пам'яті, збіднення суспільства в цілому.

Згідно до статті 1 Закону України «Про охорону культурної спадщини» культурна спадщина є сукупністю успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини, до числа яких цим Законом України віднесено визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність [2].

Як бачимо, важливою складовою культурної спадщини є підводна культурна спадщина. Треба зазначити, що об'єкти підводної культурної спадщини мають великий науковий, культурний, мистецький потенціал, адже є матеріальним свідченням давнього мореплавства, а й важливих історичних подій, природних катастроф, які спричинили загибель стародавніх цивілізацій. Визначний характер підводної культурної спадщини має археологічні, історичні, економічні, соціальні, політичні, загальнокультурні і інші складові, що характеризують процес розвитку суспільства.

Треба відмітити, що уже у сімдесятих роках ХХ століття нагальною стала необхідність прийняття міжнародного правового акту з питань охорони й збереження підводної культурної спадщини. Діяльність щодо підготовки цього акту проводилася під егідою ЮНЕСКО та інших партнерських неурядових організацій. Так, в 1976 році Комісія Ради Європи з культури та освіти почала роботу з вивчення цього питання. Однак, після кількох років роботи текст відповідного міжнародного акту так і не був схвалений. І лише на засіданні Генеральної Асамблеї міжнародної Ради з пам'ятників і визначних місць, що відбулася у Софії в жовтні 1996 року, був схвалений Міжнародний Статут про охорону та управління підводною культурною спадщиною. У наступному році на 29-й сесії Генеральної асамблеї ЮНЕСКО було прийнято рішення щодо врегулювання питань охорони й збереження підводної культурної спадщини на міжнародному рівні шляхом укладення відповідної Конвенції. В період з 1998 по 2001 рік експертна група п'ять разів збиралася в штаб-квартирі ЮНЕСКО для остаточного узгодження тексту Конвенції [3, с. 55]. І, нарешті, 2 листопада 2001 року в Парижі була прийнята «Конвенція про охорону підводної культурної спадщини» [4]. Таким чином, ставши четвертою Конференцією ЮНЕСКО з міжнародно-правової охорони культурної спадщини, Конвенція про охорону підводної культурної спадщини значною мірою усунула правову прогалину у даному питанні.

Конвенція про охорону підводної культурної спадщини була ратифікована Законом України «Про ратифікацію Конвенції про охорону підводної культурної спадщини» від 20 вересня 2006 року [5], і цим було продемонстровано, що в справі збереження підводної культурної спадщини головним є питання про право власності на затонуле судно і майно, що перебуває на ньому. У документі відбито, що будь-яка суперечка між двома або більше державами – учасниками підлягає врегулюванню шляхом переговорів у дусі доброї волі або інших мирних засобів по власному вибору держав-учасників.

Відповідно до статті 1 Конвенції: а) «Підводна культурна спадщина» означає всі сліди людського існування, які мають культурний, історичний або археологічний характер і частково або цілком, періодично або постійно знаходяться під водою протягом не менше 100 років, як-от:

- i) об'єкти, споруди, будинки, артефакти й людські останки разом з їхнім археологічним і природним оточенням;
- ii) судна, літальні апарати, інші транспортні засоби чи будь-які їхні частини, їхній вантаж або інший вміст, разом із їхнім археологічним і природним оточенням; та
- iii) предмети доісторичного характеру [5].

Конвенція про охорону підводної культурної спадщини не відносить до підводної культурної спадщини: трубопроводи і кабелі, прокладені по дну моря, інші установки,

які не є трубопроводами або кабелями, які розміщені на дні моря і продовжують використовуватися [5].

У статті 1 Конвенції закріплені такі терміни як «діяльність, спрямована на підводну культурну спадщину» і «діяльність, що може випадково впливати на підводну культурну спадщину». Дані види діяльності своєю спрямованістю мають порушення фізичного стану підводної культурної спадщини або заподіяння іншого збитку, при цьому в першому випадку основним об'єктом діяльності є підводна культурна спадщина, а в другому, – підводна культурна спадщина не є основним об'єктом. У даному документі звернена увага на необхідність існування адекватних за суворістю покарань. Крім того, забороняється комерційна експлуатація підводної культурної спадщини з метою торгівлі або спекуляції або її безповоротне розосередження. Даний вид спадщини не є предметом купівлі, продажу або бартеру як товар, що має комерційну цінність.

Конвенція про охорону підводної культурної спадщини зобов'язує держави вжити всіх необхідних заходів для заборони використання своєї території, включаючи морські порти, а також природні острови, установки і споруди, що знаходяться під їх виключною юрисдикцією або контролем, для здійснення будь-якої діяльності, спрямованої на підводну культурну спадщину і здійснюваної в порушення даного міжнародного правового акту. Крім того, слід вживати заходів щодо запобігання нелегального обороту предметів підводної культурної спадщини [5].

Вкрай важливою та цінною є вказівка у Конвенції на зв'язок об'єктів підводної культурної спадщини з навколишнім природним оточенням. Природні ландшафти і культура народів, що живуть в даному регіоні, тісно пов'язані між собою. Так, ландшафт визначає характер господарської діяльності, архітектуру, національні традиції. Тому об'єкти підводної культурної спадщини в сукупності зі археологічним і природним оточенням створюють цілісну картину того періоду, під час якого подія, що призвела до появи підводного артефакту.

Однак, незважаючи на певні досягнення у викладенні положень щодо охорони та збереження підводної культурної спадщини, деякі формулювання Конвенції є некоректними, на що звернули увагу зарубіжні вчені-правники. Зокрема, дослідник міжнародного приватного права, професор Девід Бедерман зазначає, що Конвенція про охорону підводної культурної спадщини встановлює, що підводна культурна спадщина являє собою «сліди» існування людини. Це означає, що для того, щоб відповідний об'єкт був зарахований до підводної культурної спадщини, він може бути не тільки об'єктом як таким, але ще й фрагментованим, або навіть представляти собою «слід». Конвенція встановлює, що об'єкти підводної культурної спадщини повинні охоплювати «всі сліди існування людини, що знаходяться під водою», що викликає певні питання. Так, виходячи зі змісту такого формулювання, під визначення об'єктів підводної культурної спадщини можуть потрапляти всі предмети, що пролежали під водою сто і більше років, при тому, що багато з цих об'єктів, насправді, не є культурною спадщиною. На думку професора Девіда Бедермана, «розширене тлумачення формулювання «всі сліди» може призвести до того, що визначення поняття «підводна культурна спадщина» може бути поширене на розбиту дошку для серфінгу і навіть на банку від содової води» [6, р. 143]. Крім того, формулювання положень Конвенції про охорону підводної культурної спадщини не враховує таке важливе питання як черговість та пріоритет у порятунку об'єктів, враховуючи, що за даними ЮНЕСКО, за весь історичний період існування цивілізації затонуло понад три мільйони суден [3, с. 58]. І це при тому, що, поняття «підводна культурна спадщина», викладене статті 1 Конвенції охоплює далеко не всі сліди» підводної культурної спадщини людства.

На думку дослідника міжнародно-правового захисту підводної культурної спадщини І. О. Анісімова, істотним недоліком Конвенції є відсутність у списку об'єктів підводної культурної спадщини технічних об'єктів, які до транспортних засобів не відносяться, але можуть представляти собою культурну, історичну, археологічну або іншу значимість [7, с. 23–24]. Крім того, Конвенція не включає в підводну культурну спадщину підводні при-

родні утворення зі слідами перебування людини, наприклад, затоплені печери або гроти з наскельними малюнками [7, с. 24].

Висновки і пропозиції. Зазначені складнощі у визначенні об'єктів підводної культурної спадщини як предметів злочину, передбаченому статтею 298 КК України, посилюються тим, що у 2018 році Законами України «Про внесення змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини» щодо надання об'єктам підводної культурної спадщини статусу морського меморіалу» [8] та «Про прилеглу зону України» [9] були внесені зміни до Закону України «Про охорону культурної спадщини» [2]. Цими змінами загострюються проблеми непевності у визначенні об'єктів підводної культурної спадщини, що ускладнює дотримання принципів, проголошених Конвенцією про охорону підводної культурної спадщини, створює підґрунтя для помилкової кваліфікації у справах за статтею 298 КК України і, зрештою, має негативні наслідки для культурної спадщини України.

Список використаної літератури

1. Одайник Б. М. Основні визначення термінів, пов'язаних з правовим поняттям «культурна спадщина»: проблемні питання. Вісник Одеського національного університету. 2009. Том 14. Випуск 9. Правознавство. С. 125-129.
2. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 8 червня 2000 р. № 1805-III. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1805-14>.
3. Каткова Т. Г. Діяльність ЮНЕСКО у сфері збереження культурної спадщини: правові аспекти. Х. : Титул, 2007. 181 с.
4. Конвенція про охорону підводної культурної спадщини: Конвенція Організації об'єднаних націй з питань освіти, науки та культури від 02 листопада 2001 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c52.
5. Про ратифікацію Конвенції про охорону підводної культурної спадщини : Закон України від 20 вересня 2006 р. № 164-V. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-16>.
6. Bederman, David J. The UNESCO Convention on Underwater Cultural Heritage: Panacea or Peril for Resource Managers? Legal Perspectives on Cultural Resources edited by Jennifer R. Richman and Marion P. Forsyth. United States: Altamira Press. 2004. P. 143–145.
7. Анисимов И. О. Подводное культурное наследие. Актуальные проблемы международно-правовой охраны: монография. 2-е изд., перераб. и доп. Издательство «Перо», М. 2015. 268 с.
8. Про внесення змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини» щодо надання об'єктам підводної культурної спадщини статусу морського меморіалу : Закон України від 08 лютого 2018 р. № 2289-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2289-19>.
9. Про прилеглу зону України : Закон України від 06 грудня 2018 р. № 2641-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2641-19>.

References

1. Odaynik, B. M. (2009). Basic definitions of terms related to the legal concept of «cultural heritage»: problematic issues. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu*, 14 [in Ukrainian].
2. On the protection of cultural heritage: Law of Ukraine of June 8, 2000. No 1805-III. Verkhovna Rada Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1805-14> [in Ukrainian].
3. Katkova, T. H. (2007). UNESCO's work in the field of cultural heritage preservation: legal aspects. Kharkiv : Tytul [in Ukrainian].
4. Convention for the Safeguarding of the Underwater Cultural Heritage: United Nations Convention on Education, Science and Culture of 2 November 2001. Verkhovna Rada Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c52 [in Ukrainian].
5. On Ratification of the Convention for the Protection of the Underwater Cultural Heritage: Law of Ukraine of September 20, 2006. No 164-V. Verkhovna Rada Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-16> [in Ukrainian].
6. Bederman, David J. (2004). The UNESCO Convention on Underwater Cultural Heritage: Panacea or Peril for Resource Managers? *Legal Perspectives on Cultural Resources* edited by Jennifer R. Richman and Marion P. Forsyth. United States : Altamira Press.
7. Anisimov, I. O. (2015). Underwater cultural heritage. Current issues of international legal protection: a monograph. Moscow : Pero [in Russian].
8. On Amendments to the Law of Ukraine «On Protection of Cultural Heritage» on Granting Objects of Underwater Cultural Heritage the status of a Maritime Memorial: Law of Ukraine of 08 February 2018. No 2289-VIII. Verkhovna Rada Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2289-19> [in Ukrainian].
9. On the adjacent zone of Ukraine: Law of Ukraine of December 6, 2018. No 2641-VIII. Verkhovna Rada Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2641-19> [in Ukrainian].

Л. С. Кучанская, канд. юрид. наук, зав. криминалистической лаборатории
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Экономико-правовой факультет
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина
e-mail: kuchanskaya.larisa@gmail.com

ПРЕДМЕТ ПРЕСТУПЛЕНИЯ, ПРЕДУСМОТРЕННОГО СТАТЬЕЙ 298 УК УКРАИНЫ: ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ

Резюме

Статья посвящена исследованию определения объектов подводного культурного наследия как предмет преступления, предусмотренного статьей 298 УК Украины. Осуществлен обзор современных проблем квалификации этого преступления против нравственности. Делается вывод о необходимости совершенствования уголовного законодательства Украины и судебной практики по уничтожению, разрушению или повреждению объектов подводного культурного наследия.

Ключевые слова: уголовное право, преступления против нравственности, предмет преступления, подводное культурное наследие.

L. S. Kuchanska, Candidate of Juridical Sciences
Head of the Criminalistics Laboratory
Odessa I. I. Mechnikov National University
Economics and Law Faculty
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine
e-mail: kuchanskaya.larisa@gmail.com

THE SUBJECT OF THE CRIME PROVIDED FOR IN ARTICLE 298 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE: PROBLEMS OF DEFINITION

Summary

The article is devoted to the study of the definition of objects of underwater cultural heritage as an offense under article 298 of the Criminal Code of Ukraine. A review of current issues of qualification of this crime against morality is carried out. The conclusion is drawn on the need to improve the criminal legislation of Ukraine and judicial practice on the destruction, destruction or damage of underwater cultural heritage objects.

The Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage was ratified by the Law of Ukraine «On Ratification of the Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage» of September 20, 2006, and this demonstrated that the issue of ownership of the wreck and property is the main issue in preserving the underwater cultural heritage, what is on it. The document reflects that any dispute between two or more participating States is to be settled through negotiations in good faith or other peaceful means of their choice.

However, despite some advances in the provisions for the protection and preservation of the underwater cultural heritage, some of the language of the Convention is incorrect.

Difficulties in identifying objects of underwater cultural heritage as objects of crime under Article 298 of the Criminal Code of Ukraine are aggravated by the fact that in 2018 amendments to the Law of Ukraine on the Protection of Cultural Heritage were introduced. These changes exacerbate the problems of uncertainty in determining the objects of underwater cultural heritage, which makes it difficult to comply with the principles enshrined in the Convention for the Protection of the Underwater Cultural Heritage, creates the basis for erroneous qualifications in cases under Article 298 of the Criminal Code of Ukraine and, in the end, has negative consequences for the cultural heritage Ukraine.

Keywords: criminal law, crimes against morality, subject of crime, underwater cultural heritage.